

MŰHELY

KERESZTYÉN BALÁZS

A „CSINOM PALKÓ” KEZDETŰ KÖLTEMÉNY KÁRPÁTALJAI VONATKOZÁSAI*

A magyar irodalomtörténet úgy tartja számon, hogy a „Csinom Palkó” a Rákóczi-szabadságharc legszebb dala. Ki ne ismerné a magabiztos kuruc szilaj táncnótáját? Igaz, a nagyközönség csupán az elejét dúdolja a 39 négy soros versszakból álló dalnak. Az irodalomtörténészek és történészek több tanulmányban boncolgatták, elemezték a költemény tartalmát, történeti háttérét. Mindenkit magával ragadott a vers sodró dallama, kitűnő nyelvezete, a kuruc katonaelet dicsérete, fegyverzetüknek élethű leírása, az ellenség izzó gyűlöletének a kifejeződése.

A köztudatba Csinom Palkó és Csinom Jankó élő személyekként vonultak be. Ebből az értelmezésből fogant Farkas Ferenc „Csinom Palkó” című daltéka, amelyben a labanc földesúrtól megszökött jobbágyfiúk felcsapnak kuruc katonának.

A „Csinom Palkó”-t elsőként közléte Thaly Kálmán csupán „pajzán kuruc dalnak” minősítette, később apolitikus táncnótának tekintették, a polgári korszak tudósai pedig a bocskoros nemes prédaéhségét látták kifejeződni benne. Néhányan a költeményben előforduló, a parasztok elleni lázító sorokból azt vélték kiolvasni, hogy itt valami köznemesi szemlélet fejeződik ki: „A szép és lelkesítő ének végén aztán, nemhiába fogyott addig is a bor, a köznemesi-katonai lóláb is kibukkan a nótából, még ezzel a látszólag »apolitikus« verssel is bizonyítva, hogy miféle osztályellentétek mérgezték a kuruc táborok légkörét, s vezettek — többek között — a bukáshoz.”¹

Esze Tamás, a kuruc kor kiváló kutatója felülvizsgálta a „Csinom Palkó” kezdetű éneket, s megállapította, hogy az nem táncnóta, hanem toborzóének. Sereggyűjtő hadnagyok adták elő a kuruc vitéz dicséretét, a harci jeleneteket, hogy fegyverfogásra nyerjék még a falu fiait és férfiai, s ilyen összefüggésben a dúlásra felszólító soroknak egészen más jelentőségük van.

Esze Tamás véleményét osztotta R. Várkonyi Ágnes a Rákóczi-kori kutatások újabb eredményeit bemutató 1974-es pécsi tudományos ülészen elhangzott előadásának „A Csinom Palkó és a népi hazafiság” című fejezetében: „Ismeretes: Rákóczi fegyverfogásra felszólító pátensei arról szólnak, hogy ha a falu minden lakója közösen felkel, »helységekkel együtt örök szabadságot nyernek.«” Mivel pedig a helységekben akadt szép számmal vonakodó, az otthonüléshez ragaszkodó, ezeket a helybeli paraszthadnagyok erőszakkal kényszerítették a zászlók alá. Hiszen, ha egy is elmarad, a helység szabadságjogán esik csorba. A sok esetből egy: a salánki. Esze Tamás ezredbeli szervező jobbágyok a falu egész lakosságát zászló alá akarják állítani, aki vonako-

* A Tiszaújlaknál Rákóczi tiszabecsi győzelme és átkelése emlékére 1903-ban állított emlékoszlop helyreállítása alkalmával rendezett ülészen 1989. július 14-én elhangzott előadás. 1 *Nemeskürty István*: Diák, írd magyar éneket. Bp., 1983. 277. o.

dik, „az olyanok ellen feltették, erővel is vigyék, mindenéből prédát vegyennek, házát is széjjel hányják”.²

Lényegében Esze Tamás és R. Várkonyi Ágnes megállapítását fogadta el Varga Imre „A kuruc küzdelmek költészete” című válogatásában, ahol a „Csinom Palkó”-hoz írt jegyzetében leszögezi: „A vers toborzóének, melyet a se-reggyűjtő hadnagyok adtak elő, hogy a kuruc vitéz dicséretével, a labanc és német katonaság csúfolásával, a zsákmányszerzés reményével, de ugyanakkor a fegyvert nem fogók ellen alkalmazott erőszakkal való fenyegetéssel fegyverforgatásra megnyerjék a férfiakat”.³

A kutatóknak azonban nem csak a paraszttal szembeni furcsa kuruc magatartás tűnt fel, de gondot okozott a költemény több részlete, amelyet nem tudtak megmagyarázni, ezért vagy elsiklottak felette, vagy többféleképpen magyarázhatónak fogadták el.

Az eddigiekből kiténik, hogy az irodalomtörténészek és a Rákóczi-kor kutatói természetesnek vették, hogy ez a költemény csakis a Rákóczi-szabadságharc idején keletkezhetett.

A „Csinom Palkó” kézirata az ún. Bocskor-kódexben található. E kódex kéziratos anyagát 1716—1739 között Csíkszentléleken korabeli (XVII. század végi, XVIII. század eleji) népszerű versekből állította össze Bocskor János. Thaly Kálmán az 1705-ös, a későbbi korok irodalomtörténészei az 1704-es esztendő termékei közé sorolták.

A kutatók tartalmi jegyek alapján vélték a Rákóczi-szabadságharc korának dalai közt számon tartani, le elkerülte figyelmüket, hogy *éppen ezek alapján nem lehet* ebbe a korba helyezni ezt a költeményt.

Nagy László, az ismert hadtörténész, hihető, konkrét történelmi adatokkal bizonyítja a „Nem jöttünk égi Hadak-útján...”⁴ című könyvében, hogy a vers jóval korábban, a Thököly vezette kuruc felkelés idején — feltehetően 1681 tavaszán — keletkezett.

A dal kicsúfolja a labancokat öltözetük és fegyverzetük miatt:

„Darulábú, szarkaorrú
Nyomorult nemzetség!
Fut előttünk, retteg tőlünk
Nyomorult nemzetség!

Görbe hátú, mert lenyomta
Füstös muskotéra.
Elfárasztott, elbágyasztott
Dióverő pózna.

Tüzes madzag, apró csollong,
Lompos az gatyája,
Tátva-nyitva mindeneknek
Nagy éhhelholt szája.”

A tartalmi jegyekből megállapítható, hogy a költemény biztosan 1673 után keletkezett, mert ettől az időtől vált általánosan használttá a „loboncz”, „la-

2 A Rákóczi-kori kutatások újabb eredményei. Pécs, 1974. 44. o.

3 A kuruc küzdelmek költészete. (Válogatta és szerkesztette Varga Imre) Bp., 1977. 817. o.

4 Nagy László: Nem jöttünk égi Hadak-útján. Bp., 1982.

boncz” vagy „labancz” elnevezés a „lompos”, „loboncos” gatyát — plundrát — viselő német katonák gúnyneveként.

A Rákóczi-szabadságharc német katonájára az idézett leírás már nem jellemző, mert 1690-től császári rendelet a német katonák egységes ruházatának bevezetését tette kötelezővé. A Rákóczi-szabadságharc idején a császári gyalogos fehér kabátot, kis karimájú kalpagot, szűk nadrágot, fehér harisnyát és félcipőt viselő katona volt és egyáltalán nem hasonlított a „Csinom Palkó”-ban szereplő „tokos” labanchoz.

Ugyancsak a korábbi eredet mellett szól a császári katonák fegyverzetének a leírása is. Kanócos puskát, „füstös moskotér”-t a XVII. századi labancok használtak. A XVIII. század elején már elterjedt a kovakőzáváratos „flinta”, amelynek már nem volt „tüzes madzag”-ja, „apró csollong”-ja, vagyis kanóca. Tehát a Rákóczi-szabadságharc kuruca semmiképpen nem csúfolhatta elenségét a mintegy húsz-huszonöt évvel korábbi fegyverzete és ruházata miatt.

Ezekből — és a történész által felhozott egyéb tartalmi jegyekből — valószínűsíthető az 1681-es keletkezési dátum, hisz ekkor ragyogott a legmagasabban Thököly kurucainak a csillaga.

A történész pontosan feltárta a költeményben megénekelte események történelmi hátterét, jól eligazít bennünket a Thököly-felkelés korában, azonban ő sem tudja egyértelműen megmagyarázni, kikhez is szólt, kiket is biztatott a kurucok oldalán való harcra ez a kuruc lavaskatonák dalaként számon tartott költemény.

A titok nyitja a dalban előforduló „csinom” szó magyarázatában rejlik.

„Mit jelent a Csinom Palkóban a »csinom« szó?” — tette fel a kérdést R. Várkonyi Ágnes a pécsi ülészakon. — „Senki sem tudja”. Vajai előadásában Esze Tamás kifejtette, hogy akkor léphetnénk tovább, ha meg tudnánk állapítani, mi is az értelme ennek a kifejezésnek: „csinom”. Käfer István véleménye szerint ez valószínűleg szláv szó, és azt jelenti, hogy „tettre”. Ezek szerint: Csinom Palkó, csinom Jankó annyi mint „tettre Palkó”, „tettre Jankó”, vagyis a kuruc „talpra magyar”.⁵ Käfer István a szláv eredeten a szlovákot értette, s magyarázatát Varga Imre is elfogadta.

Másféle magyarázattal próbálkozott meg Martinkó András „Lóvá tettem Csinom Palkót” című cikkében:⁶ cáfolja, hogy a „csinom” a szlovák „cin” (tett, cselekedet) eszközhatározói esete — „cinom” —, s ebben az értelemben szerepel versünk indító szavaként: „tettre”, „rajta”, mert a „cinom” esete mellett a szlovák—magyar szótárban sehol nem található a hozzá illő „tettre” jelentés. Magyar frazeológiai kifejezésként is csupán ilyen formában van meg: „pohotovy k cinu: tettre kész”, „majte sa k cinu: lássatok hozzá, fel a tettre!” Megkérdezett több kitűnő szlávistát, szlovákistát, akiknek egyöntetű, határozott válaszuk az volt: a „cinom” nem jelentheti azt, hogy „tettre”.

Käfer István Martinkó András cáfolatát nem fogadta el, s a szlovák eredet mellett érvelt a Palkó és a Jankó nevek röviden, szlávosan ejthető voltával, (Palko, Janko), de ezt semmiféle adattal bizonyítani nem tudta.

„De ha a *csinom* szót nem *csinom*, hanem *csino-m* szerkezetnek fogjuk fel, egyszerűen az ismerős szavak egész sora kerül elő a nyelvtörténetből (1211 óta) a történeti, etimológiai, kétnyelvű, értelmező és tájszótárakból, sőt sokunknak

5 A Rákóczi-kori kutatások újabb eredményei. Pécs, 1974.

6 Martinkó András: Lóvá tettem Csinom Palkót. *Magyar Nyelvtör*, 106/1982. 294—301. o.

mai élő nyelvi emlékeiből is. Ugyan nem mindig *csino* alakban, hanem sokkal gyakrabban *csina*, *csinó*, *csinu* formában. (Egy könyv, Molnár Nándor: A magyar emlős háziállatok történetéből, 1960. — a Barkóságból⁷ a *cena* alakot is megemlíti. Saját emlékem alapján igazolom az adatát.) Mindezek közös jelentése azonban: kedveskedve, becézve megnevezett ló, különösen csikó, s nagyon gyakran szerepel állathívogató, illetve -elkergető szóként, vagy tovább becézve: *csina-te*, *csinukám* stb. (L. az emlegetett szótárakat egészen az Új Magyar Tájszótárig és az Új Etimológiai Szótárig, meg a nyelvészeti folyóiratok szómutatójáig) — fejti ki ekképpen a *csinom* szó eredetére vonatkozó magyarázatát Martinkó András.

Meg kell jegyezni: ez a szó a vidékünkön, a Kárpátalján is ismerős *csida*, *csidu* alakban.

E szerint a magyarázat szerint tehát a „*Csinom Palkó, csinom Jankó*” anynyit jelent: lovacskám Palkó, lovacskám Jankó. A mi nyelvjárásunkra lefordítva: *csidám Palkó, csidám Jankó*.

S hogy nem kutatókat, hanem csupán két férfinév akar „lóvá tenni” Martinkó András nyelvészeti magyarázatával, a továbbiakban válaszol a cikével kapcsolatos ténylegesen elhangzott, vagy elhangozható fenntartásokra: „1. Hogy lehet egy (kedves, becézett) lónak emberi keresztnévet adni? 2. ... nem nagyon fordul elő a Palkó és a Jankó név párosítása. 3. Egy kissé szokatlan a ló »státusa« a ló neve sorrend, azaz a »Lovacskám Palkó a Palkó lovam« helyett. 4. Mi az oka a *csino* (— *csinó* — *csina* — *csinu*) főnév ritkaságának a magyar szövegekben?”⁸

Érvelése talán meggyőző lehetne, ha a *csinó* szó egy kicsikóra, vagy a gyermekek falovacskájára vonatkozna, s nem pedig a kemény, véres harcokban zsákmányért küzdő kurucok alatt hánykolódó harci paripákra. Feltehetően ez a szó a régi nyelvben is inkább a gyermeknyelv szavai közé tartozott. Nem beszélve arról, hogy a költeményben előforduló harmadik férfinév, a Miska — akihez ugyancsak szólnak — miért nem lónév, csak a Jankó meg a Palkó?

Nagy László tanulmányában megpróbálta egyesíteni Käfer István és Martinkó András nézetét: a „*csinom*” szó szláv eredetét és a lovakra való vonatkoztatást. Ő Hadrovics L.—Gáldi L.: Orosz—magyar szótárát. (Budapest, 1968. II. k. 939. o.) üttette fel.

„Ami azt illeti, a *csinom* szónak van olyan jelentése is, hogy: »amint illik, illedelmesen«. Míután a »*Csinom Palkó*« kezdetű dal egyértelműen lovas kuruc katonák buzdító harci éneke volt és a XVII. századi kuruc mustrakönyvek tanúsága szerint minden kuruc lovasnak átlagban két lóva volt, nem lehet kizárni annak lehetőségét sem, hogy a Palkó és a Jankó a versszerző katona két lovának a neve volt és azokra vonatkozik a »*csinom*« figyelmeztető szó is. Ezt a feltevést támasztja alá az is, hogy a korabeli katonaversekben általában megéneklék a katonalovakat — azok néha még »beszélnek« is a gazdájukhoz”.⁹

Ebből a magyarazatból meg éppen az nem tűnik ki, hogy mi oka lenne a kuruc lovasnak szlávul beszélni a lovához.

⁷ Barkóság = a barkók által lakott ún. Erdőhátság, az az Gömör megye déli, Borsod megye nyugati, Heves megye északi szegélye. A barkók a palócság egyik ágát alkotják.

⁸ Martinkó András: 1. m.

⁹ Nagy László: 1. m. 209. o.

Mindezekről szó sem lehet, ha a „csinom” szó eredetét nem általában a szláv vagy a szlovák nyelvből magyarázzuk, hanem az ukránból. Mert a „csinom” szó valóban lehet „szláv” eredetű, már csak a szótöből ítélve is. Az ukránból történő magyarázata a legkézenfekvőbb, hiszen a költemény olyan eseményeket örökít meg, amelyeknek a kiindulópontja éppen a mi vidékünk, a Kárpát-alja volt. A kárpátukránok is részt vettek a Thököly vezette felkelésben.

A „csinom” szóban az ukrán „csin” (rang, mód) toldalékos alakját kell keresni. „Ják” (hogyan?), „csinno”. Ez magyarul azt jelenti: rangosan, módosan. Ez az alak válhatott az ukránt nem ismerők kiejtésében a Palkó szó P-jének hatására egy m-mel bővülve „csinom”-má, s ilyen formában került lejegyzésre.

„Csinno Palkó, csinno Jankó” — módosan, rangosan Palkó, Jankó — hangozhatott eredetileg a felhívás. És ha ezek után figyelmesen elolvassuk a költeményt, azt állapíthatjuk meg, hogy a vers szerzője éppen arra biztatja Palkót, Jankót, Miskát, hogy álljon a kurucok oldalára és akkor „rangosan”, „módosan” fog kinézni, nem pedig úgy, mint a „lompos”, „tetves-reves”, gyáva „tokos” labanc.

„Csinom Palkó, csinom Jankó
Csontos kalabérom,
Szép selymes lódingom,
Dali pár pisztalyom”.

(...)

„Az vitéz kurucnak
Van szabott dolmánya,
Sarkantyús csizmája
Futó paripája.

Az gyalog kurucnak
Van frissen járása,
Mint Pelagus lónak
Van sebes futása.

Vitéz karja, lábában
Karmazsin csizmája,
Gyönggyel fűzött az bocskora,
Ezüstös kapcája.

Hátán cifra farkasbőre,
Kurta kis dolmánya,
Nyakában függ gyönggyel fűzött
Csontos kalabéra.

Fényességgel mind berakva
Aranyas szablyája,
Nyusztal bélelt az süvege
Csillagos forgója.

Patyolat az kuruc,
Gyöngy az felesége,
Hetes vászon az laboncáság,
Köd az felesége”.

Ettől rangosabban, módosabban öltözött katonát még elképzelni is nagyon nehéz!

Mindebből tehát logikusan az következik, hogy Csinom Palkó és Csinom Jankó nem egytestvér, nem két becézett ló, a „csinom” szó nem jelenti azt ebben a szövegben, hogy „tettre”, de még csak nem is a Palkó meg a Jankó nevű lovak illedelmes viselkedésre való tanítása szláv nyelven, hanem inkább arról van szó, hogy itt az ukrán anyanyelvű férfiakat hívják fel saját anyanyelvükön arra, hogy csatlakozzanak a kurucokhoz, ha rangosan, módosan akarnak járni.

Ebből kiindulva állapíthatjuk meg, hogy ennek a kuruc kori dalnak a Kárpátok alján ringathatták a bölcsőjét.

A versben előforduló három személynév — Palkó, Jankó, Miska — mind a mai napig a legelterjedtebb ukrán férfinév ezen a területen. Jellemző lehetett ez a múltra is. Martinkó András mutatta ki, hogy az „Archivum Rákócianum” című kiadványsorozat névmutatójában csak keresztnévén Jankó és Palkó éppen Bercsényivel kapcsolatban fordul elő. Az egyik a szolgája volt, a másik muzsikusa. Kockázatos lenne csupán ennyiből következtetni a nemzetiségükre, de azért nem árt megjegyeznünk, hogy Bercsényi jól ismerte a helyi ukránokat és nyelvüket, tehát közülük is szolgálhattak a kíséretében.

Hogy milyen szerepe volt az itt élő kárpátukrán lakosságnak a Thökölyszabadságharcban, azt hiszem, azzal még nem sok történész foglalkozott alaposan. De ennek a versnek — és még más költeménynek — a tanúsága szerint is azt kell megállapítanunk, hogy jelentős. A kárpátukránoknak a Rákóczi-szabadságharcban való részvételéről jóval többet tudunk. A fejedelem Emlékírata a leghűségesebb katonákként tartja számon őket. A kurucok iránti rokonszenvet talán egyesek még a Thököly-féle kuruc felkelés idejéből hozhatták magukkal.

De nézzük, vajon van-e még más utalás is a versben arra vonatkozóan, hogy ez a költemény az ukránokhoz intézett felhívásként olvasható!

„Ne bánkódjék senki köztünk,
Menjünk az Alföldre,
Megrontatik kezünk által
Az labanc ereje!

Szabad nekünk jó katonák
Tisza-Duna közü,
Laboncosságnak mert nincs sohult
Ottan semmi közü”.

Az „Alföld” az ukránok között a hegyektől eltérő sík vidéket jelentette, de ilyen értelemben ezt a szót a XVII. században a magyarok is használták, és amint Nagy László bizonyította, a Tiszán túli sík területet értették rajta. A mi területünk felől nézve a Tisza—Duna köze a szatmári sík vidéknek a megnevezése. A hetvenes években a szatmári és kállói labancok állomásoztak itt, tehát a kurucok itt is tudták rontani a labancok erejét.

„Ugyanebben az időben — a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején — viszont a »Tisza—Duna közü« két szempontból is »szabad« volt a kurucoknak. Egyfelől azért, mert a budai beglerbég megtúrta itt őket, másfelől a »laboncosság« ekkor nem tartotta »semmi közü« ehhez a területhez, mert a tö-

rök konfrontációt minden áron kerülni akaró bécsi hadvezetés a legszigorúbban tilalmazta ennek az országrésznek a támadását, nehogy abból »casus belli« származzék” — írja erről a kérdéstről Nagy László.

Ha területünkön vizsgáljuk ezt a kérdést, akkor azt látjuk, hogy a német hadvezetés mégsem tartotta magát ehhez. Szabó István „Ugocsa megye” című könyvéből tudjuk, hogy éppen 1680-ban hozott Ugocsa megye olyan intézkedést, hogy húsz császári katonát fogadott fel, akiknek Túrterebes mellett góré vagy szerdák építését határozta el. Minderre azért volt szükség, mert egyszer a labancok, máskor a kurucok telepedtek rá a megyére. A lakosság nyögött a katonatartás terhe alatt. A megye közgyűlési jegyzőkönyvében számos feljegyzés tanúskodik arról, milyen terheket kellett elviselnie a lakoságnak. A kurucokkal együtt elszaporodtak a dülő-fosztó szegénylegények, akikkel szemben védtelenek voltak a parasztok, ezért többször a királyhoz fordultak segítségért. Azzal fenyegetőztek az ugocsai falvak is, ha a király nem segíti őket, önként a török fennhatósága alá vetik magukat. Ezt megakadályozandó, több királyi rendelet intézkedik arról, hogy minden faluban kell lenni hadnagynak és tizedesnek, s ha a „latrok” a falura törtek, félreverték a harangokat, s hírt adtak a szomszédos községeknek is.¹⁰

Talán az efféle intézkedések nem tetszettek Thököly kurucainak, s ezért bíztatták az ukrán kurucokat a költemény végén arra, hogy támadjanak rá a parasztságra is:

„Az paraszt embernek
Fogd meg a szakállát,
Hajtsd el az marháját,
Verd pofon őmagát!

Az laboncság takarodjék
Nemes országunkból,
Hogy végtire szalagszíjat
Ne vágjunk hátaból!

Jóllehet, a kuruc haditörvények tiltották a parasztok bántalmazását, s Thököly maga is sokszor megismételte szabályzataiban, hogy senki nem háborgathatja „az otthon lakós szegénységet”, de azt azért már mégsem tűrhette el, hogy a parasztság megvédelmezése ürügyén garázdálkodják a labanc ott, ahol neki „semmi közi” sincsen.

A parasztság bántalmazására szólító sorokból egyesek azt gondolták, hogy a dal szerzője a kuruc nemesség köréből került ki, holott ezekben a sorokban csupán arról lehet szó, hogy Thököly az ukrán kurucokkal büntettette meg a császár kegyeit kereső parasztokat.

De ez a sors várt azokra a nemesekre is, akik nem engedelmeskedtek a kurucoknak, szembeszálltak velük, vagy áruló módon a császár életére és egészségére emelték poharukat.

¹⁰ Szabó István: Ugocsa megye. Bp., 1937. 203. o.

„Szegén kuruc elveszett, mert
Egymásra hanyítanak.
Sokszor egyest isznak,
Pohárt császár életiért

Nosza tehát, hadnagy uram,
Dúljuk fel jószágát,
Ha rád támad az pénziért,
Mind ellenségünknek
Hajtsuk el marháját!

Vágd be az ajtaját,
Fürd meg az hordaját,
Idd meg mind az borát!”

A Habsburg és kuruc ellentétek ütközőpontjába került vidékeken nem csak a parasztok, hanem a nemesek sem tudták, hogy kivel tartsanak: a kurucokkal-e, vagy a labancokkal. Erre is éppen Ugocsa megyéből hozhatunk fel történelmi példát.

Váradai Sternberg János tette közzé a Területi Állami Levéltárban (Bereg-szász) található levelet, amelyet Thököly Imre 1682. június 21-én keltezett a munkácsi várból az ingadozó ugocσαι nemesekhez: „Mínthogy isten jóvoltából Munkács vára kezemhez jutott, — az hol szükséges, reparáltatni akarván ... míhelyet ezen levelemet veszi Kegyelmetek, minden tovább való halasztás nélkül tegyenek oly dispositiót, hogy azon fák harmad nap alatt egyszer s mind itt Munkácson lehessenek.

Egyébaránt ha ebben legkisebb fogyatkozás vagy idővontatás lészen ... minden bizonnal jure militari látok az dologhoz s oly executió éri az engedetleneket, kit soha el nem felejtnek”.¹¹

Ha ilyen dologra képes lett volna az engedetlenekkel szemben, hogy bánt azokkal, akik nyíltan szembeszálltak a kurucokkal!

A vers már korábban is a jó zsákmány megszerzésének a lehetőségével tüzelte harcra az ukrán kurucokat:

„Utána kuruc! Utána!
Tiéd az puskája,
Enyim pedig az kancája,
Tiéd az lódingja!

Rajta, Miska, rajta
Az tüzes labancon!
Miénk lészen az nyereség
Mind az derék harcon”.

A zsákmányszerzés lehetősége most a labanccá lett, vagy a velük cimboráló kurucok vagyonának a megszerzhetőségével is bővült. Ne kíméljék hát ezeket sem az ukrán kurucok, szálljanak szembe mindenféle ellenséggel. „Ha rád támad az pénziért ...” kezdetű sorban — azt hiszem — át kell helyeznünk egy értelemzavaró vesszőt. Ugyanis nem arról van szó, hogy a labanccá lett magyar a pénzéért támad a kurucokra, hanem éppen ellenkezőleg, a kuruc biztatja az ukránokat, ha az ellenség támad, akkor a tőle megszerzhető prédáért: pénzéért, marhájáért, boráért szálljanak szembe vele.

¹¹ Váradai-Sternberg János: Thököly és az ugocσαι nemesek. Naptár, 1959. Ungvár, 1958. 50. o.

„Ha rád támad, az pénziért
Vágd be az ajtáját,
Fúrd meg az hordáját,
Idd meg mind az borát!”

A költemény tanúsága szerint az ukránok nemegyszer fordultak már a labancok ellen a kurucokkal együtt:

„Sok tokosnak mentél te már
Éltének végére,
Szabadosan öszvementél
Ütközetből véle.

Sok szerencsét próbáltál te
Velünk német ellen,
Holott soha nem voltál te
Szerencsétlenséggel.

Sok cifornyás német urat
Rabságra hajtottunk,
Sok kalapot mezősegen
Öszve is tapodtunk”.

Vajon milyen nyíltszíni ütközetről lehet szó a versben, ahol az ukránok együtt harcolhattak a kurucokkal a német ellen már korábban is? Ha elfogadjuk azt a feltevést, hogy ez a költemény 1681 tavaszán keletkezhetett, akkor a legkézenfekvőbb azt mondanunk, hogy csak arról az ütközetről lehet szó, amely 1677-ben Nyalábvárnál, Királyháza mellett zajlott le. Ebben a csatában francia tisztek vezette lengyel és tatár katonák harcoltak a kurucokkal együtt. Legalábbis így tartja számon a történetírás. Én azt gondolom, hogy a „lengyelek” között szép számban lehettek ukránok is.

A Béthune, Franciaország lengyelországi követe által Lengyelországban toborzott hadsereg a csata előtt Máramarosban tartózkodott. Itt egyesült a kurucokkal. Nagy számban csatlakozhattak a kurucokhoz a máramarosi ukránok is, akikkel együtt azután 1677. október 10-én valóban fényes diadalt arattak a Schmidt császári tábornok seregén. Királyháza alatt a császáriak közül 1500 ember esett el, sok „cifornyás német” úr pedig fogságba került.¹²

Nagy László az 1679-es szikszói ütközetet hozza fel bizonyítékul, mivel ő azt gondolja, hogy a költemény a magyar kurucokat biztatja a harcra, s a magyarok közül valóban kevesen vettek részt a nyalábvári csatában.

Ha ez a vers a magyar kurucokhoz szólna, értelmetlen lenne a költeménynek ez a sora:

„Sok szerencsét próbáltál te
Velünk német ellen...”

Az csak természetes lenne, hogy a kurucok a kurucokkal együtt harcolnak, vagy nem?

A „Csinom Palkó” kezdetű vers műfajával kapcsolatban is — amint arról már szó volt —, meglehetősen eltérő vélemények találhatók.

Korábban ezt a verset a kuruc lovas vitézek népies eredetű táncdalaként tartották számon. Újabban — Esze Tamás megállapítása szerint — toborzóéneknek kell tekintenünk.

12 Ifj. Pap József: Adalékok Máramaros történetéhez. Máramarossziget, 1909.

Csak hogy Nagy László bebizonyította, hogy ezt a dalt esetleg később használták toborzáshoz, de keletkezésének idejében — a Thököly-szabadságharc korában — nem, mert akkor még ismeretlen volt a katonák csábító dallal történeti hadgyűjtése. A szegénylegények seregestől özönlöttek Thököly zászlaja alá, nem kellett őket csábítani. Akkor kiket kellett?

A vers tartalma mindenképpen azt sugallja, hogy a szerző valakiket meg akar győzni arról, hogy érdemes a kurucokkal együtt harcolni. Akkor, amikor a labancokat kigúnyolja, a kurucokat pedig felmagasztalja — szinte mesebeli hősként rajzolva meg alakjukat —, azonnal észrevehető a csábítás szándéka. Mert akármilyen jól is ment ebben az időben a kurucok dolga, az azért mégis csak túlzás, hogy a kuruc katonának „gyönggyel fűzött” lett volna a bocskora, „ezüstös kapcája”, fényességgel mind berakva aranyas szablyája”, „csillagos forgója” akkor, amikor az ellenségnek „toldott-foldott, tetves-reves minden portékája”. Itt csak az nem veszi észre a csábítás szándékát, aki nem akarja. De ha a szegénylegényeket még csak tüzes táncdallal sem kellett zászló alá csábítani, nem hogy ilyen fényes ígéretekkel és gazdag zsákmánnyal, akkor nyilvánvalóan egy olyan tábort kellett, amelyik a másik oldalra is állhatott volna. Itt megint csak az ukránokra kell gondolnunk.

Ebből az időből nagyon sok az olyan jellegű költemény, amely a politikai meggyőzést szolgálja.

A helyi ukrán irodalom is számon tart egy olyan költeményt, a „Piszny o obrazi Klokocsevszkom” (A klockocsevói szentképről szóló ének)¹³ című verset, amely az ukránokat éppen az ellenkezőjéről akarja meggyőzni, mint amiről a „Csinom Palkó”-ban szó van. Azt mondja, hogy minden rossz: dúlás, fosztogatás a kurucoktól származik, akik elhagyták a kereszténységet és a pogányokkal szövődtek, kifosztották és felgyújtották a templomokat, viszont a császáriak azok, akik kiűzték az országból a törököket, felszabadították Budát, Váradot, s békességet biztosítottak a magyar koronának és trónnak. Ez a vers a vallásos érzelmet, a kereszténységhez való tartozást, a pogányokkal szemben táplált gyűlöletet hangsúlyozza, míg a „Csinom Palkó” a vitézséget, a haza- és szabadságszeretetet, a gazdag zsákmány megszerzésének a lehetőségét csillogtatja meg az ukránok előtt. Hogy melyiket fogadták el inkább, az számukra is sorskérdés volt. És hogy nagyobb számmal csatlakoztak a kurucokhoz, annak nem csak érzelmi okai lehettek, hanem az is, hogy a Thököly-szabadságharc kiindulópontja Máramaros volt. Itt gyülekeztek a bujdosók, innen indult el a fiatal Thököly magasba ívelő pályáján, akit talán nemcsak felvidéki származása miatt, hanem az ukránok és természetesen a szlovákok pártfogásáért is „Emericus Schlavus”-nak (Szláv Imrének) csúfoltak az ellenfelei.

A „Csinom Palkó” kezdetű dalban nemcsak Palkót, Jankót, hanem Miskát is harcra biztatják. Nagy László ebből arra következtet, hogy abban a korban a nemesi szemléletben a kuruckodás „Miskaságot” vagy „Miska világot” jelentett. Bizonyítékként Dálnoki Veres Gerzson Rákóczi-kori nemesi költő versének egy részletét idézi:

¹³ Na Verhovini. Zbirnik tvoriv piszmennikiv do ragyanszkocho Zakarpattya. Uzshorod, 1984. 30. o. — Az említett helység: Klokocsó, Klokočov, 1918 előtt Hajagos, Ung megyében.

„Így múlték el tőlünk ez az Miska világ!
Ha lehet, már lábom többször rejá nem hág,
Mert elütte tőlünk, mit reméltünk, az ág,
Német, magyar kardja több embert le nem vág”.

Nos, éppen Dálnoki Veres Gerzson személye tanúsíthatja, hogy a „Miska-ság”, a „Miska-világ” nem általában a kuruckodást, hanem csupán az ukránok kuruckodását jelenthette. Dálnoki Veres Gerzson, a „tréfás verscsináló” 1710-től 1711-ig ezredével éppen Máramarosban szolgált. Nagybockón szállásolták el, de gyakran berándult Máramarosszigetre, ahonnan feleséget is szerzett magának. Máramarosban a Rákóczi-szabadságharc idején igen erős volt az ukránok kuruckodása. Nem lehetett ez másképpen a Thököly-szabadságharc idején sem. Maga Thököly Imre is huzamosabb időt töltött Máramarosban egykor. Még nyolcéves korában kinevezték Máramaros megye örökös főispánjává és Huszt várának főkapitányává örökösödés jogán, de kiskorúsága miatt ekkor még nem foglalhatta el tisztségét. Nem tehette ezt később sem, mert Apafi Mihály erdélyi fejedelem szerezte meg a várat feleségének, az alispáni tisztséget meg Teleki Mihályra bízta.

Thököly az 1677. esztendő első napjait is Huszton töltötte. Vendégül látta őt Fráter István, a huszti vár alkaptánya, akit verselgető kuruc tisztként tart számon a magyar irodalomtörténet. Mindebből következtethetünk rá, hogy Thökölynek lehettek Máramarosban ukrán hívei is, akik aztán csatlakoztak seregéhez.

Balla László író gyűjtéséből ismerünk egy ukrán kuruc dalt, amelyik szintén bizonyíthatja ezt:

„Cserez pole vereckoje,
Ide vijszko kuruckoje.
Na peregyi kony tureckij,
Na nyom szidity chlopec ruszkij.

V právoj ruci szablju derzsity,
Dolu szabljou krov szja cidity.
Nad horami voron krjacse,
A v dolinyi nyimec placse”.

A gyűjtő fordításában:

„Vereckénél, mezőkön át,
megy a kuruc katonaság.
Török kanca lép az élen,
orosz fiú ül nyergében.

Jobb kezében éles szablya,
friss, piros vér csorog rajta.
Holló károg a hegy felett,
völgyben sír a német sereg”.

Thököly és híveinek írásaiban szerepelnek gyakran „az úri török lovak”¹⁴
A „Csinom Palkó” a német labanc katonaság fegyverzetének és ruházatának emlegetése után kigúnyolja a horvát lovas karabélyosok öltözetét is. Nagy László szerint ez is elég bizonyíték lenne a költemény korábbi keletkezése mellett, mert a Rákóczi-szabadságharc idején horvátok csapatosan már nem szol-

¹⁴ Nagy László: i. m. 258. o.

gáltak a császári hadseregben. 1700-ban ugyanis feloszlatták az utolsó horvát lovas karabélyos ezredet is. A Wallenstein császári hadvezér által szervezett horvát lovas karabélyos alakulatok a XVII. század hetvenes éveiben és a nyolcvanas évek legelején kerültek szembe a kurucokkal, amikor ők alkották a lecsökkent létszámú felső-magyarországi császári haderő lovas fegyvernemének zömét. Nem lehet kizárni, hogy az ukrán kurucok is szembe kerülhettek velük.

A „Csinom Palkó” kárpátukrán vonatkozásait bizonyítandó, talán még egy zenetörténeti adatot is érdemes megemlíteni. Bartók Béla hívta fel rá a figyelmet, hogy a kuruc dalok egy része, eredetét tekintve, a kárpátukrán népdalokkal mutat rokonságot.

Talán ezek az apró adalékok is kellő bizonyítékként szolgálnak arra, hogy a kárpátukránok jelentős szerepet játszottak a Thököly-szabadságharcban is, és a „Csinom Palkó” kezdetű kuruc kori dal magyarázható a hozzájuk intézett harci felhívásként.

Hogy ki lehetett a dal szerzője? Erre egyelőre semmilyen adat sem áll rendelkezésünkre. Feltehetően egy Thököly környezetéhez közel álló személy, akinek érdekében állt megnyerni az ukránságot a kuruc mozgalom számára. Az is lehet, hogy a vidékünkön élő, kitűnően verselő költőről van szó. Ez azonban már az irodalomtörténeti kutatásoknak egy újabb lépése.